

ФЕДІР ЛЬВОВИЧ ЩЕПОТЬЄВ (До 100-річчя від дня народження)

У липні 2006 р. минуло 100 років від дня народження видатного українського вченого-дендролога, чудового знавця деревних рослин, особливостей їх інтродукції, акліматизації та селекції, заслуженого діяча науки України, члена-кореспондента НАН України, доктора біологічних наук, професора Федора Львовича Щепотьєва (1906—2000).

Ф.Л. Щепотьєв народився 19 липня 1906 р. у слободі Алферівці Новохоперського повіту Воронежської губернії. Він був сьомою та останньою дитиною у бідній родині регента церковного хору Льва Аполлоновича Щепотьєва. Мати — Аграфена Савелівна Малеванська — батрачила у заможних селян. Рано

залишившись без батьків, Федір усе дитинство провів у дитячих будинках Новохоперська та Одеси. Через епідемію скарлатини його шкільна освіта тривала лише п'ять класів. З дитячого будинку за рекомендацією професора Митковицера Федір потрапив до Академії образотворчого мистецтва, де навчався на живописно-скульптурному факультеті. Фахівцям з живопису добре відомі його роботи аквареллю (натюрморти), скульптурні праці — маска Сократа, бюст Лаокоона тощо. У 1926 р. Федір Львович, попрацювавши 3 роки у друкарні, вступив на робітничий факультет Воронежського державного університету, у 1928 р. був зарахований студентом Воронежського сільсько-господарського інституту, який незабаром реорганізували у лісотехнічний інститут. У 1933 р. Ф.Л. Щепотьєв прийняв запрошення на наукову роботу до відділу інтродукції, фізіології та селекції деревних рослин Українського НДІ лісового господарства та агролісомеліорації у м. Харкові. Саме з цією установою переважно пов'язана наукова діяльність Федора Львовича, яка охоплює понад 30 років. У стінах цього інституту Ф. Щепотьєв розпочав дослідження і досяг важливих результатів з фотоперіодизму, селекції та гібридизації деревних рослин, агролісомеліорації і полезахисного лісорозведення, інтродукції та дендрології. Результати досліджень були опубліковані у низці статей, вони стали основою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук, яку Федір Львович успішно захистив у 1947 р.

Особливу увагу вчений приділяв дослідженням з агротехніки розведення, селекції, біології цвітіння та міжвидової гібридизації вітчизняних видів бруслини (бородавчастої, європейської і карликової), які дали змогу виділити високорослі та високопродуктивні форми бруслини карликової. Також він

виділив посухостійкі гібриди від схрещування осики з тополею Болле, що отримали назви «осика Сукачова» та «осика Веселобоковенська».

За напрямком полезахисного лісорозведення в 1937 р. Ф.Л. Щепотьєв провів експедиційне вивчення росту та розвитку полезахисних лісосмуг у колгоспах на темно-каштанових ґрунтах у Херсонській, на південних чорноземах — у Миколаївській областях та Нижньодніпровських пісках.

Під час Великої Вітчизняної війни Ф.Л. Щепотьєв був зв'язківцем у батареї КАД 310-ї стрілецької дивізії Волховського фронту. За участь у боях нагороджений орденом «Красная Звезда». Пізніше став курсантом Ленінградського артилерійського училища у Саратовській обл., командиром вогневого взводу в чині лейтенанта, помічником воєнного коменданта Четвертого Українського фронту та перекладачем комендатури.

У повоєнний період Ф.Л. Щепотьєв продовжив дослідження з селекції деревних рослин, зокрема з селекції, інтродукції та акліматизації горіха волоського в Україні та на європейській території Росії. Було виділено морозостійкі форми. За створення елітних садів горіха волоського селекціонера Ф.Л. Щепотьєва відзначено двома бронзовими та великою срібною медалями Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві, а також багатьма нагородами та дипломами. За виведення великоплідних високоолійних сортів горіха волоського Федір Львович був нагороджений срібною медаллю ВДНГ СРСР у 1976 р. та Дипломом 1 ступеня ВДНГ УРСР у 1979 р. Усього він виділив понад 60 стійких форм горіха волоського.

Ф.Л. Щепотьєв понад 20 років очолював кафедру ботаніки (пізніше — ботаніки та екології) Донецького державного (з 2000 р. — національного) університету і проводив активну навчальну, виховну та наукову роботу. Починаючи з 1967 р. наукова робота Федора Львовича зосереджувалася на експериментальному мутагенезі та мутагенній селекції деревних порід. Результати досліджень допомогли вченому висвітлити низку генетичних питань мінливості і спадковості деревних рослин та отримати під впливом фізичних і хімічних мутагенів цінні для народного господарства мутаційні форми 30 видів дерев і чагарників. Науковий колектив кафедри під керівництвом Ф.Л. Щепотьєва проводив дослідження за темами, пов'язаними з біологічною естетикою в цехах заводів та фабрик Донецька, Макіївки, Ясинуватої. Започаткована у 1970-ті роки, ця тема залишається актуальною і сьогодні; вона реалізується в рамках підготовки студентів за фахом «Фітодизайн та ландшафтна архітектура».

Працездатність і невтомність професора вражала і захоплювала молодих учених. Під його керівництвом 20 аспірантів захистили кандидатські дисертації та два докторанти — докторські. Загальний трудовий стаж ветерана становить 73 роки. Такий довгий шлях пройшов Федір Львович від колишнього вихованця дитбудинку до видатного вченого, професора, члена-кореспондента НАН України, який створив школу науковців, гідних свого вчителя. Результати наукових експериментів та спостережень становлять творчий

доробок ученого, що перевищує 500 праць, серед яких 20 монографій. Багато наукових праць Федора Львовича з селекції деревних рослин видані у Польщі, Чехії та Румунії. Навчальний посібник «Дендрологія» Ф.Л. Щепотьєва отримав схвалення видатного дендролога професора О.І. Колесникова, тричі перевидавався (перше видання — у 1949 р., одне з них — у Румунії).

Не можна не відзначити наукову принциповість Ф.Л. Щепотьєва у період лисенківщини у біологічній науці, репресій провідних учених-біологів. Відомі сміливі виступи Федора Львовича проти антинаукових концепцій академіка Т.Д. Лисенка та панівного на той час культу його особистості. Ф.Л. Щепотьєв був одним із 300 учених у галузі природничих наук — біологів та фізиків Ленінграда, Москви, які підписали в 1955 р. лист на ім'я генерального секретаря ЦК КПРС М.С. Хрущова про необхідність зняття з посади президента ВАСГНІЛ Т.Д. Лисенка, котрий гальмує розвиток біологічної науки та сільського господарства. Відома також смілива промова Федора Львовича на Всесоюзній нараді у 1963 р. щодо методів створення полезахисних лісових смуг, у якій він критикував наукові погляди академіка Лисенка, зокрема запропонований ним гніздовий метод посіву лісу. Наукову принциповість Ф.Л. Щепотьєва було відзначено наказом Президента СРСР у 1990 р. про нагородження його «Орденем пошани» за суттєвий внесок у збереження та розвиток генетики і селекції, підготовку висококваліфікованих наукових кадрів.

Ф.Л. Щепотьєв протягом багатьох років був головою Донецького обласного відділення УТГТС ім. М.І. Вавилова, членом редакційної колегії наукових збірників та наукових рад АН СРСР з проблем лісу, а також членом Наукової ради АН СРСР з проблем лісової генетики та селекції, членом вчених рад Донецького національного університету і біологічного факультету. Ім'я Ф.Л. Щепотьєва внесено до міжнародного Довідника вчених Американського біографічного інституту за поданням президента НАН України Б.Є. Патона. На кафедрі ботаніки та екології Донецького національного університету вшановують пам'ять видатного вченого: у ботанічному музеї зберігаються оригінальні речі та результати особистих досягнень Ф.Л. Щепотьєва, йому присвячені збірки наукових праць університету та факультету, студенти знайомляться з творчою спадщиною вченого на лекціях та спеціальних семінарах.

Загалом Ф.Л. Щепотьєв пройшов довгий і славний життєвий шлях, переповнений життєдайною енергією та прагненням удосконалити світ. Федір Львович був талановитим дослідником, душевно чистою, скромною і чуйною людиною, добрим товаришем, щирим порадником і безкорисливим наставником. Українські ботаніки пам'ятають і шанують Ф.Л. Щепотьєва, і сьогодні він є для них зразком самовідданого служіння науці, яка була справою усього його життя.

*КОЛЕКТИВИ ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ТА ДОНЕЦЬКОГО БОТАНІЧНОГО САДУ НАН УКРАЇНИ*